

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi¹

İpek Beyza ALTIPARMAK*

Semanur YILMAZ**

ÖZ

Kadınlar için sosyal yaşamın çeşitli alanlarında dezavantajlılık durumları yaşanmaktadır. Özellikle cinsiyet temelli olarak rol ve sorumlulukların orantısız dağılımı noktasında kadınların ev içi alanda ve çocuk bakımında görece yüksek sorumluluk üstlendikleri gözlenmektedir. Bu noktada özellikle özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların daha fazla zorlandıkları düşünülmektedir. Buradan hareketle yapılan çalışmanın amacı özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların ev içinde ve kamusal alanda kendilerine yüklenen cinsiyet rolleri nedeniyle yaşadıkları zorlukları saptamaktır. Nitel araştırma deseni ile kurgulanan çalışma kapsamında özel gereksinimli çocuğa sahip olan ve Bursa'nın Yıldırım İlçesi'nde yaşayan 28 kadın ile derinlemesine mülakat yöntemi ile görüşme yapılmıştır. Çalışma kapsamında elde edilen bulgular betimsel analiz tekniği ile değerlendirilmiş ve kadınların ev içi sorumluluklarda eşlerinden yeterli desteği göremediği belirtilmiştir. Çocuk bakımı konusunda ise kadınlar sorumluluğun eşit bir şekilde paylaşılması gerektiğini düşünmektedirler. Ayrıca süreç içinde yardım alan kadınların daha sağlıklı ilişkiler kurduğu, çaresizlik ve tükenmişlik gibi durumlara karşı daha güçlü oldukları saptanmıştır. Yapılan çalışma sonucunda toplumsal cinsiyet rollerinin kadınlara bu özel süreçte daha fazla sorumluluk yüklediği ortaya koyulmuş ve sosyal yaşamın eşitlikçi paylaşımı konusunda bireylerin bilinçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kadın, Aile, Eşitlik, Toplumsal Cinsiyet, Özel Gereksinimli Çocuklar.

Başvuru / Kabul: 23 Mayıs 2024 / 03 Temmuz 2024

The Impact Of Gender On The Daily Lives Of Mothers Of Children With Special Needs

ABSTRACT

Women face disadvantages in various areas of social life. It has been observed that women, particularly in terms of gender-based distribution of roles and responsibilities, take on relatively high responsibilities in domestic tasks and childcare. In this context, it is believed that women with special needs children face greater challenges. Based on this, the aim of the study is to identify the difficulties experienced by women with special needs children due to the gender roles imposed on them within the home and in public spaces. The study, designed with a qualitative research approach, involved in-depth interviews with 28 women living in the Yıldırım District of Bursa who have special needs children. The findings obtained from the study were evaluated using descriptive analysis techniques, and it was noted that women do not receive sufficient support from their spouses in domestic responsibilities. Regarding childcare, women believe that the responsibility should be shared equally. It was also found that women

¹ Bu çalışmanın etik kurul kararı Bursa Teknik Üniversitesi Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'nun E-69707128-050.04-147672 sayılı ve 25.03.2024 tarihli kararı ile alınmıştır. (The ethical approval for this study was obtained with the decision numbered E-69707128-050.04-147672 and dated 25.03.2024 from the Ethics Committee for Science, Engineering, and Social Sciences Research at Bursa Technical University).

* Doç. Dr., Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Bursa, Türkiye, E-posta: ipek.altiparmak@btu.edu.tr, ORCID Numarası: [0000-0003-2971-3090](https://orcid.org/0000-0003-2971-3090)

**Doktora Öğrencisi, Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Bursa, Türkiye, E-posta: semanuryilmaz04@gmail.com, ORCID Numarası: [0000-0003-2088-9399](https://orcid.org/0000-0003-2088-9399)



who received help during the process formed healthier relationships and were stronger against feelings of helplessness and exhaustion. The current study concluded that gender roles impose more responsibilities on women in this special context and emphasised the need to raise awareness about the equal sharing of social life.

Keywords: Women, Family, Equality, Gender, Children with Special Needs.

Received / Accepted: 23 May 2024 / 03 July 2024

EXTENDED ABSTRACT

Family is one of the important institutions in the social system. The distribution of roles and responsibilities within the family is one of the issues emphasised in the context of gender studies. At this point, within the scope of the study, the effect of gender on the daily lives of women who have children with special needs was aimed to be investigated. The study was conducted in Yıldırım district of Bursa. Yıldırım district is the second largest district of Bursa, and the district receives intense immigration, and hosts different cultural patterns. 28 women were determined using criterion sampling method that was participated in the study. In addition, the study was designed with a qualitative research design, and the data was obtained by in-depth interview technique. The duration of interviews varied between around 30 and 45 minutes.

In the study, which was carried out voluntarily, each of the interviews was conducted by the researchers. The data collected with the semi-structured research form was divided into main heading themes using descriptive analysis technique, and then the sub-headings were categorised and interpreted following the purpose of the research. While analysing the data, each participant was given codes G1, G2, and G3 due to confidentiality principles. The field data of the study are categorised under the main headings i.e. socio-demographic data, family role sharing, and public space and social life. Socio-demographic data provide us with important variables to reveal the gender inequality experienced in the sexist structure created within a patriarchal order. Based on this, research findings such as education level, gender, marital status, and economic status index were interpreted by tabling.

The research aims to examine gender roles through women. Therefore, the participants are consisted of women. Based on the data obtained, it was determined that all of the women were married. Another important variable is the age factor. Considering the age ranges of the participants, it was determined that there were 11 people between the ages of 35-40, 3 people between the ages of 41-45, 9 people between the ages of 46-50, 4 people between the ages of 51-60 and 1 person between the ages of 61-65. According to research findings, the age of the individuals taking care of children with special needs is an important variable when it comes to

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

meeting their needs. It is observed that some families have difficulties in caring for individuals with special needs due to the disadvantage created by the age variable.

The education variable appears to be an important factor in the care process of an individual with special needs. When gender literature is examined, data obtained showed that as women's education levels increased, their problem-solving capacity and the rate of receiving social support increased. Looking at the education levels of the women participated in the study, it was seen that 2 are illiterate, 14 are primary school graduates, 3 are secondary school graduates, 6 are high school graduates, 2 are associate degree graduates and 1 is a bachelor's degree graduate. This situation is thought to have an impact on women's participation in social life and their capacity to solve problems. When the status of having a profession or not was examined, it was determined that 26 women were housewives and only two women worked as service personnel. Two of the participants stated that they had a job before, however they had to quit their jobs because their children had special needs. Another important parameter is income status. When the monthly incomes of families of participants' were examined, there were 12 women with incomes at or below the minimum wage, and 15 women with incomes above the minimum wage.

While interpreting the research findings, the second main heading was the sharing of roles within the family. Relationships within the family and how these relationships are shaped form the basis of social life. In the research, first of all, women were asked what their daily routines were. It was seen that all women took housework as their main reference point when sharing their daily routines. Only 2 of the 28 participants were actively working. Therefore, a significant part of the participants' daily lives is spent at home. Apart from this, it is seen that women make their children with special needs the center of their lives. Women organise their businesses and social networks in private and public life for the benefit of their children. The father figure is not mentioned during the determination of daily routines. Additionally, women were asked whether they received support from their husbands in housework. 20 participants stated that they could not receive any help from their spouses in housework.

Within the scope of the study, women were also asked about their opinions on how responsibility should be shared regarding child care. 8 participants thought that the mother must take care of a child with special needs. Participants are also restricted from participating in social activities due to having a child with special needs. In addition, equal sharing between

parents is important for women to develop healthy emotional states. Women often stated that they were worried about what their children's lives would be like after their death. When women's routines were evaluated in terms of public space and social life, they were first asked whether they experienced any difficulties due to having a child with special needs in their social environment. It has been determined that women experience various problems due to the indifference of the environment or different views. During the interviews, they pointed out that they were no different from “normal” people. Since children generally spend time with their mothers, it has been determined that the attachment to the mother is higher than that of the father. In addition, women revealed that they often could not go outside for any activity because their children were very attached to them. They also stated that they could not be visible enough in public spaces because they felt uncomfortable due to the environment when they were away from home.

Very few of the women evaluated the possibility of an activity area for their children. Participants mostly talk about indoor activities. In addition, some of them think that a sufficient number of activity areas should be created in public spaces for the use of individuals with special needs. Some of the interviewees stated that they moved outside the home within their means. Participants were asked whether they received any help from their spouses in caring for their children and whether they did activities together. It has been observed that this issue, which is a necessity for both children and women, is generally neglected by spouses. As a result, within the scope of the research, it is seen that women undertake a very self-sacrificing role with the identity of “mother”. It is seen that all of the participants place their children at the center of their lives. In addition, women stated that they could adapt to life more easily when difficult processes were resolved and they received help from their husbands. In this context, one of the suggestions developed within the scope of the study is to provide intensive care support as well as financial support to families with children with special needs. In addition, it is thought that it would be important to organise programs to raise awareness in the written and visual media and to design public spaces in a way that individuals with special needs can use comfortably.

GİRİŞ

Toplumsal yapı, ekonomi, eğitim, kültür gibi makro ve mikro etkenler tarafından şekillenen bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Makro sistemler içinde ülkelerin yönetim şekli, uygulanan sosyal politikalar, hukuki düzenlemeler gibi kapsamı geniş uygulamalar yer almaktadır. Mikro

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

yapılarda ise temel dinamiği büyük ölçüde bireyler ve gündelik yaşam pratikleri oluşturmaktadır. Bu yapılar arasında bireyin içinde aktif bir aktör olarak yer aldığı aile kurumu oldukça önemlidir. Aile, kimi zaman güçlü bireylerin oluşmasına kaynaklık eden kimi zaman ise cinsiyetler arası eşitsizlik alanlarının yaratıldığı ve şiddet gibi negatif davranış sarmalının nesilden nesile aktarıldığı bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada önem kazanan temel kavram ‘sağlıklı aile’ kavramıdır.

Aile ve sağlıklı aile kavramları değerlendirildiğinde hizmet, bakım, aile içi rol ve sorumluluklar, aile içinde bireylerin konumu vb. gibi alanlar cinsiyet eşitliği çalışmaları için oldukça önemlidir. Bireylerin yaşam algısını da şekillendiren bu unsurlar, cinsiyetlere yüklenen anlamlarla toplumsal yapıda kendini hissettirmektedir. Sosyolojik açıdan “cinsiyet” ve “toplumsal cinsiyet” kavramları farklı anlamlara gelecek biçimde kodlanmıştır. Cinsiyet kavramı, biyolojik olarak çaba sarf etmeksizin sahip olunan bir niteliği imgelemektedir. Toplumsal cinsiyet kavramı ise toplumsallaşma süreciyle kültürel olarak sonradan edinilen kadınlık ve erkeklik rolleriyle ilintilidir (Bingöl 2014: 108-109).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği konusu her ne kadar genellikle kadınları etkileyen mikro bir çerçeveden ele alınıyor olsa da toplumsal yapının makro analizi açısından da konuyla ilgili çalışmaların yapılması önemlidir. Toplumsal yapı içinde kadının güçlendirilmesinin yansımaları bireyden başlayarak toplumu etkileyecek bir unsur olarak görülmektedir (İmamoğlu 2023: 366-370). Toplumsal cinsiyet odaklı bakış açısının kadınları daha çok özel alan içinde konumlandığı bilinmektedir. Bu durumun negatif etkileri çalışma hayatı, eğitim gibi pek çok alanda tartışılmaktadır. Özellikle ev içi alanda rol ve sorumluluk süreçleri kadınların kısıtlı bir alan içinde hareket etmelerine neden olabilmektedir. Bu noktada kadınlar için cinsiyet odaklı inşa edilmiş yaşam koşulları özel gereksinimli çocuğa sahip olduklarında ekstra zorluk alanları ortaya çıkarabilmektedir. Yapılan çalışma ise özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların günlük yaşamlarında toplumsal cinsiyete ilişkin hususlardan ne yönde ve ne ölçüde etkilendiklerinin araştırılmasına yönelik gerçekleştirilmiştir. Kadınların rol ve sorumluluk dağılımı ile günlük rutinleri çalışma kapsamında sosyolojik olarak değerlendirilmiştir.

Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Aileler ve Toplumsal Cinsiyet

Bireyler, biyolojik özelliklerinin yanında, belirli bir kültürel çevrenin içine doğmaktadır. Bu noktada yaşam algısı, yetiştikleri toplumun değerleri, kuralları ve adetleri çerçevesinde

çocukluktan itibaren inşa edilmektedir. Diğer bir deyişle bireyler, kendi cinsiyetlerine ait davranış kalıplarını ve rolleri çocukluktan itibaren yetiştikleri sosyo-kültürel çevre içinde edinmektedirler. Biyolojik olarak verili olan cinsiyetin dışında, sosyal ve kültürel dünya etrafında inşa edilen toplumsal cinsiyet kavramı bu noktada anlam kazanmaktadır (Altıparmak 2018: 182-183). Bu durum bireylere yüklenmiş misyonlardan, rollerden ve sorumluluklardan kaynaklı olarak cinsiyetler arasında farklı eşitsizlik biçimlerini doğurmaktadır (Başerer Berber 2021: 1216-1217). Toplumsal cinsiyet eşitsizliği kavramının kökeni tarihsel olarak oldukça eskiye dayanmaktadır. Kavramın kökeni, ilkel yaşam biçimlerinden günümüz kapitalist toplumlarına değin uzanan uzunca bir zaman dilimini kapsamaktadır (Sırma 2023: 20). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yaratılmasındaki en önemli neden bireylerin cinsiyet farklılıklarından kaynaklı olarak, toplumsal yapı ile farklı düzlemlerde ilişki kurmalarıdır (Erikli 2020: 41).

Geçmişten bu yana kadınlar sosyal yaşam içinde çeşitli eşitsizlik biçimlerine maruz kalmışlardır. Ancak toplumların kadınlık ve erkeklik rollerinden çıkardıkları anlamlara göre bireylerin üzerlerinde hissettikleri baskının derecesi de toplumdan topluma değişkenlik göstermektedir. Özellikle geleneksel ve az gelişmiş toplumlarda kadınların maruz kaldıkları toplumsal baskı erkeklere nazaran daha fazladır ve bu yüzden kadınlar süreç boyunca daha çok özel alan ile özdeş görülmüştür (Ulutürk Akman 2012: 106-107). Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin belirgin olarak yaşandığı en temel konular siyaset, ekonomi, eğitim ve iş hayatıdır. Bu durum kadınları daha ev merkezli bir hayatın içine itmektir. Geleneksel kodların etkisiyle erkekler ise kamusal alanda daha fazla görünür olacakları mesleki ve sosyal yaşantı içinde yer almaktadırlar (Bardakçı ve Oğlak 2022: 71-72).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini derinleştiren önemli faktörlerin başında ataerkil toplum yapısı gelmektedir. Ataerkil toplum yapısında, erkeğin egemen olduğu düzen içinde kadınlara oranla daha fazla hak sahibi olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar hem özel alan olarak nitelendiren aile içinde hem de kamusal alanda çeşitli kısıtlılıklar yaşamaktadırlar (İmamoğlu 2023: 366). Ayrıca kadınlar, ev içi iş paylaşımı konusunda da toplumsal cinsiyet eşitsizliğine maruz kalmaktadırlar. Kadınların ev içi emek hususunda yaşamış olduğu mağduriyet, sosyal hayata aktif katılımlarını da büyük ölçüde etkilemektedir. Çünkü temizlik, bakım hizmetleri, yemek yapma gibi temel insani ihtiyaçların karşılanmasına ilişkin sorumluluklar çoğunlukla kadınlara ait görevler olarak kabul görmektedir (Giray ve Aydın 2019: 32).

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

Geleneksel toplumlarda aile içinde çocuğun bakımı kadın ile ilişkili olarak kabul edilmekte ve sürecin sorumluluğu büyük oranda kadına devredilmektedir. Özellikle bu süreç özel gereksinimli bir çocuğa sahip olunması durumunda da kadınlar için daha fazla sorumluluklar doğurmaktadır. Süreç içinde kadınların eş ve yakın çevreden destek ve ilgi görememeleri durumu kadınlar için zorlu süreçleri beraberinde getirmektedir (Salduz vd. 2023: 97-98; Tekindal ve Özlem 2021: 115). Bu bağlamda ilişki biçimi olarak toplumsal cinsiyet rolleri temelinde inşa edilen aile yapılarında çocuğun bakımının ve ihtiyaçlarının karşılanması noktasında anneye büyük sorumluluklar atfedilirken, baba özel gereksinimli çocuğunun bakımını anneye göre daha az üstlenmektedir. Bu durumun neticesi olarak kadınlar toplum içinde duygusal, fiziksel ve ekonomik açıdan çeşitli sorun alanları ile karşılaşmaktadırlar (Akgün ve Gökçearslan Çiftçi 2010: 32; Özmen ve Çetinkaya 2012: 45-46).

Bireylerin yaşadığı özel gereksinim durumunun fiziksel ve zihinsel olmak üzere iki farklı biçimi vardır. Bu duruma göre ihtiyaç duydukları bakımın derecesi de değişmektedir. Özel gereksinimli bireyler, öz bakımları da dâhil olmak üzere birçok konuda yardıma ihtiyaç duymaktadırlar. Bu nedenle özel gereksinimli çocuğa sahip olan ailelerin sosyal ve ekonomik yaşantılarında öncelikleri diğer ailelere kıyasla daha farklı olmaktadır. Özellikle gelir düzeyi düşük aileler, tıbbi masraflar ve gerekli özel giderler gibi konularda da hassasiyet yaşamaktadırlar. Bu noktada Yüksel ve Uyanık'ın (2021: 827) gerçekleştirdiği "Engelli Çocuk Sahibi Kadınların Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi" adlı çalışmada elde edilen bulgulara göre özel gereksinim sahibi çocuğu olan annelerin, çocuklarının yüksek masrafları nedeniyle kendi özel ihtiyaçlarını karşılama konusunda güçlük çektikleri gözlenmiştir. Yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre; annelerin büyük çoğunluğu, devlet tarafından çocuklar için sağlanan maddi desteğin yeterli olmadığını düşünmektedir. Dolayısıyla özel gereksinimli çocuğu olan annelerin büyük çoğunluğunun maddi açıdan yoksunluk yaşadıkları ve duygusal açıdan da çocuklarının gelecekleri konusunda endişelendikleri ortaya çıkmıştır.

Aile bireyleri, özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmalarından dolayı farklı derecelerde etkilenmektedirler. Çoğu zaman çocuğun durumu öğrenildiğinde, bakım sürecini üstlenmek için kadınlar çalışma hayatını bırakmak mecburiyetinde kalmaktadırlar (Şentürk ve Varol Saraçoğlu 2013: 45). Bu süreç maddi yetersizliklerin yanı sıra bakım veren kişinin ya da kişilerin sosyal yaşantılarında da köklü değişimlere neden olmaktadır. Kadının çalışma hayatını sonlandırması, ekonomik anlamda özellikle gelir düzeyi düşük ve tek ebeveynli ailelerde güç durumlar yaratmaktadır. Gelişmemiş ülkelerde sorumlulukların büyük bir bölümünün

annelerinin üzerinde olduğu düşünüldüğünde kadınların sosyal desteğe, erkeklere göre daha fazla ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir. Nitekim Çitil ve Doğan'ın (2019: 66-97) "Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yapısı ve Toplumsal İlişkilerin Belirlenmesi" başlıklı alan araştırmasında 342 ebeveyn ile görüşülmüş ve elde edilen bulgularda özel gereksinim sahibi çocuğun öz bakımı, yemeği, eğitimi gibi gündelik ihtiyaçlarının sorumluluğunun anneler tarafından üstlenildiği saptanmıştır. Babaların ise daha çok tamirat, bakım, onarım ve ödeme yapma gibi faaliyetlerde rol aldıkları görülmüştür. Ebeveynler arasında yaşanan anlaşmazlıkların en önemli nedenin çocuk bakımı olduğu tespit edilmiştir.

Özel bakım gerektiren süreçlerde bakımı üstlenen bireylerin ruhsal iyi oluş hali de oldukça önemlidir. Çocuk bakım sürecinde ebeveynlerin çocuğa destek verebilmesi ve bu desteği verirken psikolojik olarak gerektiğinde yardım almaları süreç içinde kaygı, depresyon ve çeşitli duygu durum bozuklukları noktasında onları koruyacaktır. Araştırmalar özel gereksinim sahibi bir çocuğa bakmanın hem psikolojik olarak hem de fiziki olarak destek gerektiren bir yönünün olduğunu göstermektedir. Bu noktada ebeveynlerin yaşantıları hem maddi hem de manevi açıdan büyük ölçüde çocuğun ihtiyaçları yönünden şekillenmektedir. Nitekim özel gereksinimli çocuğa sahip olan kadınlarda ruhsal bozuklukların sıkça yaşandığını gösteren çalışmalar mevcuttur (Buluş ve Ersoy 2019: 766; Karacan Şimşek ve Demir 2023: 92; Kurban vd. 2022: 325; Şengül ve Baykan 2012: 31). Bu yönüyle özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin çok yönlü olarak desteklenmesi oldukça önemlidir.

Araştırmanın Yöntemi

Ev içi alanda kadınların üstlendikleri rol ve sorumluluklar sadece bireyler arasındaki ilişkiler ile değil aynı zamanda toplumsal bir takım ön kabuller ile şekillenmektedir. Bu noktada nitel araştırmalar toplumsal gerçekliklerin ve nedenlerin araştırılmasında oldukça önemlidir. Sosyal çalışmalarda kullanılan tekniklerin sorunun amacına göre seçilmesi araştırma verilerinin uygun şekilde toplanmasını kolaylaştırmaktadır. Veri toplama tekniği ve varsayımlar ile bir bütün olan nitel araştırma yöntemi araştırmacıya verilere derinlemesine ulaşma imkânı vermektedir. Nitel araştırmalar sosyal gerçekliğini bireyin kültür ve sosyal yapısından alan anlayış çerçevesinde bu gerçekliği derinlemesine yansıtmakta oldukça başarılıdır (Kümbetoğlu 2019: 44). Buradan hareketle yapılan çalışma nitel araştırma deseni ile tasarlanmıştır.

Araştırmanın Amaç ve Önemi

Rol ve sorumluluk dağılımının en belirgin olduğu alanlardan biri ailedir. Aile içinde özel bakım gerektiren çocuğa sahip olmak ve bu süreçte yalnız başına sorumlulukların çoğunu ile baş başa

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

kalmak, kadınları kimi zaman yalnızlığa ve çaresizliğe itebilmektedir. Bu noktada kadınlar çeşitli kaygı durumları yaşamaktadırlar. Kadınlar açısından toplumsal cinsiyet rolleri ve onun getirisi olan hizmet ve bakım süreçlerinin nasıl algılandığı ve bu durumun kadınların yaşamını nasıl etkilediğinin araştırılması oldukça önemlidir. Bu noktada çalışma özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin günlük yaşamlarında üstlendikleri rol ve sorumlulukları üzerinde toplumsal cinsiyet odaklı yaklaşımın etkilerini araştırma amacı taşımaktadır. Buradan hareketle çalışma için temel problem cümleleri belirlenmiştir:

- Özel alanda toplumsal cinsiyet rolleri özel gereksinimli çocuğa sahip kadınlara daha fazla rol ve sorumluluk yüklemekte midir?
- Özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların çocuk bakımı sürecinde eşinden ya da çevresinden destek görmesinin etkileri nelerdir?

Katılımcılar

Aile kurumunu oluşturan bireylerin ekonomik, sosyal ve psikolojik olarak iyi oluş haline sahip olması ilişkiler bakımından büyük önem taşımaktadır. Dayanışma ve yardımlaşma özellikle aile içinde desteğe gerek duyan bireylerin varlığı durumunda sürecin olumlu işlenmesine katkı sunacaktır. Bu noktada özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin bakım sürecinde destek görmesi zorluklarla daha kolay baş etmelerine imkân sağlayacaktır. Nüfus ve Konut Araştırması (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı 2022: 7) sonuçlarına göre 3 yaş ve üzeri yaştaki en az bir engeli olan nüfus oranı %6,9'dur (4.876.000 kişi). Bu oran da göz önünde bulundurularak özel gereksinim sahibi bireyler kadar onların bakım görevini üstlenen kurum, kuruluş, aile ya da bireyin de incelenmesi oldukça önemlidir. Buradan hareketle yapılan çalışmada özel gereksinimli çocuk sahibi olan kadınların toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında günlük yaşamları ve çocuk bakım süreçleri ele alınmıştır. Bu nedenle araştırmanın katılımcılarını Bursa'nın Yıldırım ilçesinde ikamet eden ve özel gereksinimli çocuğa sahip 28 kadın oluşturmaktadır. Bursa Valiliği Ekonomik ve Sosyal Göstergeler Raporu'na göre Yıldırım ilçesi (2023: 7) 655.856 nüfusıyla Osmangazi'den (891.250) sonra Bursa'nın ikinci büyük ilçesidir. Yıldırım, Bursa'nın en fazla göç alan ve çeşitli kültür örüntülerini içinde barındıran ilçelerinden biridir. Bu yönüyle araştırmalar için adeta sosyal laboratuvar özelliği taşımaktadır.

Verilerin Toplanması

Sosyal yaşamda özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların ev içi yaşam ve çocuk bakım süreçlerindeki rol ve sorumluluklarının incelendiği çalışma kapsamında, bu amaca uygun

katılımcıların saptanması amaçlanmıştır. Bu noktada çalışmada ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Ölçüt örnekleme olay ve olguların ortaya koyulmasında araştırmacıya önemli getiriler sağlamaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle durumu belirleyen ölçütler saptanmıştır. Ölçütler araştırmacılar tarafından önceden belirlenmiş ve temel ölçütler dâhilinde örneklem seçimi yapılmıştır (Yıldırım ve Şimşek 2016: 122). Çalışma nitel araştırma deseni ile tasarlanmış ve derinlemesine mülakat tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır. Verilerin elde edilmesinde yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır ve elde edilen veriler betimsel analiz tekniği kullanılarak yorumlanmıştır. Bu kapsamda veriler ilk olarak ana başlıklara ve daha sonra alt başlıklara ayrılarak kategorize edilmiştir. Daha sonra konunun amacına uygun olarak yorumlanmıştır (Koçbeker ve Karamuklu 2022: 423).

Mülakatların tamamı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Mülakatların yapıldığı süreçte kadınların bir kısmının soruları cevaplarken ağladığı görülmüştür. Bu noktada genellikle çocuklarının durumuna üzüldüklerini ve çocuk bakım sürecinde yalnız kalmalarından dolayı çeşitli endişe, kaygı ve çaresizlik duyguları nedeniyle ağladıklarını ifade etmişlerdir. Veri toplama aşaması dâhil olmak üzere yapılan mülakatlarda da kadınların çocuk bakım süreçlerinde duydukları destek ihtiyacı kendini hissettirmiştir. Mülakatlar ortalama 30-45 dk. aralığında sürmüştür. Elde edilen veriler araştırmacılar tarafından deşifre edilmiştir ve çalışmaya katılım gönüllülük ilkesi bağlamında sağlanmıştır. Çalışmada gizlilik esasları gereği kadınların söylemlerine görüşmeci 1 (G. 1), görüşmeci 2 (G.2) şeklinde kısaltmalar kullanılarak yer verilmiştir. Çalışmanın etik kurul uygunluk kararı Bursa Teknik Üniversitesi Fen, Mühendislik ve Sosyal Bilimleri Araştırmaları Etik Kurulu'nun E-69707128-050.04-147672 sayılı ve 25.03.2024 tarihli kararı ile alınmıştır.

Bulgular

Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

İlişkiler sistemi içinde bireyin konumu ve sosyal yapı içinde mevcut bakış açısı toplumsal yapı analizleri için oldukça önemli bir çıkış noktasıdır. Cinsiyetçi bir biçimde yapılanmış sistem içerisinde, bireylerin karşılanamayan beklentileri cinsiyetler arası eşitsizlik alanlarını doğurmaktadır. Bu eşitsizlik alanlarının öznesi olarak kadınlar, pek çok alanda toplumsal kabullerin izin verdiği ölçüde, diğer bir deyişle kısıtlı olarak hareket edebilmektedirler. Bu noktada toplumdaki ataerkil normlara bağlılık düzeyi, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin eşitsizlik düzeyini ve yönünü belirleme hususunda önemli faktörlerden biridir. Bağlılık düzeyini gösteren önemli ölçütlerin başında sosyo-demografik özellikler gelmektedir. Daha

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

açık bir ifadeyle eğitim düzeyi, cinsiyet, medeni durum, ekonomik durum gibi değişkenler kadınların sosyal yaşam içindeki konumlarını analiz etme hususunda çeşitli bilgiler sunmaktadır (Yerlikaya vd. 2020: 21). Buradan hareketle çalışma kapsamında ilk olarak sosyo-demografik verilerinin analizi yapılmıştır.

Tablo: 1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Meslek	Aile Geliri
G.1	Kadın	63	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	11.000
G.2	Kadın	45	Evli	Lise	Ev Hanımı	10.000
G.3	Kadın	48	Evli	Lise	Ev Hanımı	15.000
G.4	Kadın	38	Evli	Lise	Ev Hanımı	26.000
G.5	Kadın	40	Evli	Ön Lisans	Ev Hanımı	35.000
G.6	Kadın	36	Evli	Okur-Yazar Olmayan	Ev Hanımı	15.000
G.7	Kadın	58	Evli	Okur-Yazar Olmayan	Ev Hanımı	11.000
G.8	Kadın	36	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	20.000
G.9	Kadın	57	Evli	Lise	Ev Hanımı	34.000
G.10	Kadın	46	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	15.000
G.11	Kadın	46	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	20.000
G.12	Kadın	40	Evli	Ön Lisans	Ev Hanımı	25.000
G.13	Kadın	40	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	15.000
G.14	Kadın	50	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	11.800
G.15	Kadın	50	Evli	Lise	Servis Rehberi	35.000
G.16	Kadın	48	Evli	Lise	Servis Rehberi	30.000
G.17	Kadın	43	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	30.000
G.18	Kadın	50	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	40.000
G.19	Kadın	40	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	17.000
G.20	Kadın	56	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	20.000
G.21	Kadın	40	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	18.000
G.22	Kadın	47	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	10.000
G.23	Kadın	40	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	20.000
G.24	Kadın	39	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	17.000
G.25	Kadın	52	Evli	Lisans	Ev Hanımı	35.000
G.26	Kadın	42	Evli	Ortaokul	Ev Hanımı	20.000
G.27	Kadın	50	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	10.000

G.28	Kadın	35	Evli	İlkokul	Ev Hanımı	25.500
------	-------	----	------	---------	-----------	--------

Yapılan araştırma toplumsal cinsiyet rollerinin etkisini kadınlar üzerinden incelemeyi amaçladığı için katılımcıların tamamını kadınlar oluşturmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak katılımcıların medeni durumu sorulmuştur. Elde edilen verilerden hareketle kadınların tamamının evli olduğu saptanmıştır. Bir diğer önemli parametre yaştır. Katılımcıların yaş aralıkları incelendiğinde; 35-40 yaş aralığında 11 kişi, 41-45 yaş aralığında 3 kişi, 46-50 yaş aralığında 9 kişi, 51-60 yaş aralığında 4 kişinin ve son olarak 61-65 yaş aralığında 1 kişinin olduğu görülmektedir. Özel gereksinimli bireylerin ihtiyaçlarını karşılama noktasında bakımı üstlenen bireylerin yaşı da önemlidir. Nitekim eşi yaşlı olduğu için çocuğuyla yeterince ilgilenemediğini söyleyen katılımcı durumu şu sözlerle aktarmaktadır:

G. 1: Eşim çalıştığı için akşam geldiği zaman hemen uyuyor. Yaşlı olduğu için dinlenmesi gerekiyor. Eşim derslerini yaptırıyor. Ben yaptırıyorum. (...) Babasıyla da aslında vakit geçirmek istiyor ama ben varken benimle vakit geçirmek istiyor. Babasıyla iletişimini biraz daha arttırması gerekiyor. Babası yaşlı olduğu için onunla dışarıda top oynayamıyor fazla...

Yıldırım, Hacıhasanoğlu Aşilar ve Karakurt'un (2012: 207) gerçekleştirdiği "Engelli Çocukların Annelerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi" başlıklı çalışmada özel gereksinimli bireyin bakım süreçlerinde ebeveynlerin yaşlarının önemi olduğu kadar, eğitim düzeyinin de etkili olduğu vurgulanmıştır. Araştırma kapsamında kadınların eğitim düzeyleri yükseldikçe, sorun çözme kapasitesinin, çocukların sorunlu davranışlarıyla mücadele etme durumunun, ruhsal dengelerini koruma ve sosyal destek alma düzeylerinin yükseldiği yönünde verilere ulaşılmıştır. Benzer bir şekilde Coşkun ve Akkaş (2009: 225) tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırmada özel gereksinim sahibi çocuğu olan kadınların eğitim düzeyi yükseldikçe kaygı durum bozukluklarının azaldığı ve sosyal desteği algılama düzeyinin de yükseldiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu noktada eğitilmiş kadınların karşılaşacakları problemleri çözme noktasında, alt eğitim düzeyindeki kadınlara kıyasla daha başarılı olmaları muhtemel bir sonuç olarak gözükmektedir (Ersoy Quadır ve Temiz 2018: 834-836; Toy ve Kesici 2020: 82). Buradan hareketle yapılan çalışma kapsamında katılımcıların eğitim durumu sorgulanmıştır. Kadınların eğitim düzeyleri incelendiğinde; 2 kişinin okur-yazar olmadığı, 14 kişinin ilköğretim, 3 kişinin ortaokul, 6 kişinin lise, 2 kişinin ön lisans ve 1 kişinin de lisans mezunu olduğu görülmektedir. İlgili verilere bakıldığında örnekleme oluşturan kadınların eğitim düzeylerinin yüksek olmadığı göze çarpmaktadır.

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

Çalışma yaşamı içinde yer alma ve ekonomik olarak bağımsız olma durumu kadınlara psikolojik, sosyal ve ekonomik özgürlük alanları yaratmaktadır. Demir, Özcan ve Kızıllırmak'ın (2010: 56) zihinsel engelli çocuğu olan annelerin depresyon düzeylerinin belirlenmesi amacıyla yaptıkları çalışmada kadınların ekonomik hayata katılımlarının depresyon semptomlarını azalttığı yönünde bulgular saptanmıştır. Çalışma yaşamı ekonomik getirinin yanı sıra kadınlara çok yönlü destek sağlamaktadır. Yapılan çalışma kapsamında kadınların çoğunun (26 kişi) ev hanımı olduğu görülmüştür. Sadece 2 kadın servis elemanı olarak çalışmaktadır. Bu durum üzerinde katılımcıların eğitim durumunun yüksek olmamasının da etkisi olduğu düşünülmektedir. Görüşmeler sırasında bazı kadınlar (*G. 25 lisans mezunu; G. 12 ön lisans mezunu*) özel gereksinimli çocuğa sahip olmalarından dolayı çalışma hayatını bırakmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların ailelerinin aylık gelirleri incelendiğinde 17.000 TL ve altı yani asgari ücret ve altında gelire sahip olan 12 kadın, asgari ücretin üstünde gelire sahip 15 kadın bulunmaktadır.

Aile İçi Rol Paylaşımları

Aile içi ilişkiler ve bu ilişkilerin nasıl şekillendiği, sosyal yaşamın temel dinamiklerini oluşturmaktadır. Oluşan eşitlikçi ya da tek taraflı ilişkiler günlük yaşamı önemli ölçüde etkilemektedir. Bu noktada kadınların sahip olduğu donanımlar ve kültürel yapının etkileri ön plana çıkmaktadır. Yapılan çalışma kapsamında ilk olarak kadınlara günlük rutinlerinin neler olduğu sorulmuştur. Bu bağlamda kadınların tamamının günlük rutinlerini anlatırken ev işlerini temel referans noktası olarak aldıkları görülmüştür.

G. 9: Mesela sabahına kalkıyorum. Güzel yüzümü yakıyorum, kahvaltı koyuyorum. Bizler oruç tutuyoruz ya şimdi. Çocuklar, torunlarım var, gelinim var. Gelinimle oturuyorum. Çocuklarıma kahvaltı koyuyorum. İki torunum, oğlum da. Biz hepimiz oruç tutuyoruz. Kahvaltı yiyorlar, onlar gidiyorlar, oturuyorlar salonda. Ben oraları yığıştırıyorum. Kabları bulaşık masinasında yerleştiriyorum. Her yeri yığıştırıyorum, yatakları yığıştırıyorum. Öğlen yapmıyorum yemek. Sonra öğlen geçiyor, akşam yemeğinin hareketine kalmıyorum. Şimdi oruç tutuyorum ya. Yemek falan yapıyorum. Benim işim evde, hep ben yemek yapıyorum.

G. 13: Benim hayatım hep temizlik yaparak, çocuklara bakarak geçiyor.

G. 11: Sabah kalktığımız zaman ilk önce bir kahvaltı hazırlarız. Kahvaltımızı yaparız. Ondan sonra herkesi işe gönderirim. Ondan sonra ev işi, bulaşık, çamaşır, onlarla uğraşıyorum.

G. 14: Sabahtan kalkarlarda, ortalık toparlamak. Ondan sonra biraz telefona bakarım. Öğlenden sonra gidilecek yer varsa gidilecek yere gideriz. Akşam yemek için hazırlık yaparız. Ondan sonra çocuklar gelir işte yemek yenir.

Katılımcı kadınların çoğu (26 kişi) ev hanımıdır. Bu noktada günlük yaşamlarının daha çok ev içinde geçtiğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte ev içi işlerin yanı sıra kadınların gündelik yaşamlarında özel gereksinim sahibi çocuklarını temel odak noktası yaparak bir hayat kurguladıkları görülmüştür. Kadınların çoğu için sosyal yaşam içindeki tüm iş ve ilişkiler ağı, çocuklarının yararına olacak şekilde düzenlenmektedir. Gündelik rutinlerin düzenlenme biçimi içinde “baba” figüründen bahseden kadın olmamakla birlikte, söylemlerdeki temel vurgu çocuğun istediği şekilde gelişen bir yaşam akışı olduğu yönündedir.

G. 4: Uyanınca hemen yatakları toplarım, çocuklara kahvaltı hazırlarım. Gerçi okulda oluyorlar üçü de. Küçüğüm evde oluyor, ona kahvaltı hazırlıyorum ve saat 1’de, okula götürüp bırakıyorum. Geliyorum, evi toparlıyorum, yemek yapıyorum. Çocuklar geliyor, sonra ders yapmaya geçiyoruz. O zaman ona göre ayarlıyorum kendimi.

G. 5: Yani klasik bir ev hanımı sabah kalkar, kahvaltı, çocukları okula hazırlar, sonra temizlik, yemek. Yani tabii ki dışarıda faaliyetlerimiz olduğu zaman oğlumun durumuna göre programımız şekillenir. Yani onu bırakabileceğim bir yer var mı veya onunla çıksam nasıl olur? Hani onu baz alarak... Evet, büyük olasılıkla öyle yani. Ev işlerinin dışında genelde program oğluma göre şekilleniyor. Onun keyfine göre. Sinirliyse yok bugün dışarıya çıkmayalım deriz.

G. 10: Vallahi ilk önce kalkarım işte. Elimi yüzümü, sonra kahvaltı hazırlıyoruz. Kahvaltı, beraber kahvaltı yapıyoruz işte. Sonra ben ev ilişkilerine giriyorum. Sonra yemek de işte akşam oluyor öyle. Mesela o gün çocuğun programına göre de şekilleniyor.

G. 12: Çocuk evdeyken ona göre bir plan yapıyorum. Evde olmadığına göre bir plan yapıyorum.

G. 15: Gezmelerimi, oturmalarımı hep oğluma göre ayarlıyorum. Fazla bir yere gitmediği için ben oğlumu hep gezdiriyorum. Onun ihtiyaçlarını gideriyorum.

G. 21: Yani dünya bir taraf benim çocuklarım bir taraf benim için öyle yani çocuklarım. Zaten bizim babamız uzakta çalışıyor. Yani İstanbul’da şirkette çalışıyor asgari ücretle. Yani baba ayda bir defa geliyor, iki günlüğüne kalıyor.

G. 22: Oğluma göre ayarlıyorum kendimi. Mesela bi yere gitsem bile servisin geleceği saatte evde bulunuyorum.

G. 27: Ev işleriyle geçiyorum, yemek, çocukların üstünü yıkıyorum, namaz kılıyorum. Çocuğumun programına göre hareket ediyorum biraz.

G. 28: Çocuğun o günkü rutinine göre şekilleniyor.

Sağlıklı aile, ilişkilerin eşitlikçi bir biçimde kurgulandığı, paylaşımların önyargıdan uzak bir biçimde ortaya koyulduğu bir yapı olarak değerlendirilebilmektedir. Bu noktada sağlıklı ailenin temelinde güçlü bireyler yer almaktadır. Buradan hareketle genel perspektifte sağlıklı toplumsal yaşamın temel öznesi olarak karşımıza birey ve onun oluşturduğu eşitlikçi alanların bütünü çıkmaktadır. Bu noktada özel alan da göz önünde bulundurularak eşitlikçi

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

paylaşımların varlığı önem kazanmaktadır. Çalışma kapsamında kadınlara ev işlerinde eşlerinden destek görüp görmedikleri sorulmuştur. Görüşülen kadınların büyük bir kısmı (20 kişi) eşlerinin ev içi iş bölümünde sorumluluk almadığını belirtmiştir.

G. 1: Ev içindeki sorumluluğun büyük bir kısmı bana ait. Eşim genellikle evde olduğu zaman bu işlere yardım eder. Hayatımı kızıma adadım.

G. 18: Beklentilerimiz var. Eşlerimiz çalışıyoruz, para getiriyoruz diye her şeyden kaçıyorlar.

G. 27: Yani genelde ben üstleniyorum. Eşim sadece geceleri geldiği zaman oğlumu seviyor babacığım ne yapıyorsun ne ediyorsun diye. İşler hep benim üzerimde.

G. 28: Ev işleri konusunda da eşimden destek görmüyorum. Yok yani.

Eşlerinden yardım göremediğini belirten kadınların yanı sıra eşinden yardım gördüğünü ve bu durumdan memnun olduğunu belirten kadınlar da mevcuttur. Ancak bu noktada kadınların “yardım” yaklaşımından ne anladığı da oldukça önemlidir. Kadınların bir kısmı ağır ev işlerinde (boya- badana, ağır eşya kaldırılması vb.) eşlerinden yardım gördüğünü belirtmekte ve bu durumu yeterli kabul etmektedir. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde sosyal yaşam içinde geleneksel rolleri benimsemiş olan kadınların daha çok ev içi rolleri öne çıkarırken, toplumsal yaşam içindeki diğer rol ve beklentilerini geri plana bıraktıkları görülmektedir (Duru ve Duyan 2017: 206). Aile içindeki iş ve görev paylaşımının yanı sıra kadınlara çocuk bakımı konusundaki sorumluluk paylaşımı hakkındaki görüşleri de sorulmuştur. Kadınların bir kısmı (8 kadın) özel gereksinim sahibi çocuğa bakmanın annenin görevi olduğunu düşünmektedir.

G. 1: Bana göre özel gereksinimli bir çocuğa bakmak daha çok annenin görevidir. Bunun sebebi ise baba genellikle çalışıyor. Bazı babalar var karısına daha çok yardımcı oluyor.

G. 6: En çok annenin görevidir. Çünkü baba dışarıda sürekli çalışan biri. Sabah 8'de gidiyor, akşam 8'de geliyor. Bazen saat 12'de dönüyor işten ve çocuğunu bile göremiyor.

G. 9: Yani en önemli o annenin görevidir de çocuk senindir.

G. 10: En çok benim.

G. 11: Annenin.

G. 18: Kim olabilir? Anne olabilir bence. Sürekli her şeyini anne koşturuyor hocam.

G. 21: Bana sorarsanız önce anne diyelim. Kız çocuğuysa anne daha...

G. 27: Yani genelde engelli olduğu için benim ilgilenmem lazım. Şu an mesela artık yetişti, baya bir şey oldu. Genel bakımına ben bakıyorum.

Çocukların bakımı konusunda kadınların sahip olduğu genel tutum ebeveynlerin bakım sürecine eşit katılım sağlaması gerektiği yönündedir. Kadınlar çocuk bakımı konusunda özveride bulunarak zamanlarının büyük bir kısmını ev içinde geçirmektedirler. Sosyal yaşamda çeşitli aktiviteler içinde bulunmak kadınlar için hem ekonomik hem de sosyal kısıtlanmaların azalması adına oldukça önemlidir. Sürecin kadınlar için daha eşitlikçi bir biçimde düzenlenebilmesi için çocuk bakım sürecinde eş yardımı bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Yüksel ve Uyanık'ın (2022: 196-206) yaptığı "Dezavantajlılığın Bir Adım Ötesi: Engelli Çocuk Sahibi Kadınların Yaşadıkları Güçlükler ve Sosyal Politika Önerileri" başlıklı çalışmanın bulguları incelendiğinde özel gereksinimli çocuğa sahip olan kadınların ekonomik anlamda çeşitli problemle mücadele ettiği saptanmıştır. Elde edilen verilere göre kadınların iş gücü piyasasından ayrılmak zorunda kalmaları maddi yoksunlukları da (ücretsiz emek) beraberinde getirmektedir. Özel gereksinimli çocuğu olan anneler vakitlerinin çoğunu ev işlerine ve çocuklarının bakımına ayırdıklarını ifade etmekle birlikte sosyal faaliyetlere katılma noktasında da kısıtlandıklarını belirtmişlerdir. Yapılan çalışma kapsamında görüşülen kadınlar gerek bakım sürecinin çeşitli zorluklar içermesi gerekse çocuğun ilgi, sevgi ve güven gibi noktalarda sağlıklı duygu durumları geliştirebilmesi adına süreç içinde ebeveynler arasında eşit paylaşımın olmasını önemsemektedirler.

G. 2: Hem annenin hem de babanın görevidir bana göre. Çünkü normal bir çocuk gibi değil. Kolaylığı da var ancak zorlukları da çok fazla. İlk zamanlar psikolojik olarak çok etkilendik.

G. 5: Yük aslında insanlarla paylaştıkça daha da azalır. Tek kişinin sorumluluğunda olmaması gerekiyor.

G. 7: Anne ve baba bunu ortak yapmalı bence.

G. 8: Yani anne ve babanın eşit oranlarında destek vermesi gerekir.

G. 13: Gerçekte olan sadece ben bakıyorum. Ama bence eşler arasında en azından eşitlik olması gerekiyordu. Şöyle bir şey, bazen en azından nefes almaya bir zamanım olsaydı...

G. 17: Bence ailede hem annenin hem de babanın, hepimizin görevidir. Çünkü anneye çok yük olunca biraz şey oluyor...

G. 22: Herkesin görevi. Çünkü bizim evde herkesin görevi. Abiden tut, ablaya, abladan tut, babaya, babadan tut, dedeye, dededen tut, yengeye kadar herkesin görevi.

G. 24: Bence özel gereksinimli bir çocuğa bakmak aile içerisinde hem annenin hem babanın görevidir. Tek başına yetmez çünkü bir insan yetemez yani. İkisinin de babanın üstlenmesi gereken sorumluluklar oluyor, annenin üstlenmesi gereken sorumluluklar oluyor. Anne çünkü belirli bir şeylere çocuğuna yetebiliyor. Bazen babanın müdahale etmesi gerekiyor. Bazen babaya daha çok ihtiyaç düşüyor.

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

Özel gereksinimli çocuğa sahip olan kadınlar süreç içinde gelecek ile ilgili olarak çeşitli kaygılar yaşamaktadırlar. Altuğ Özsoy, Özkahraman ve Çallı'nın (2006: 74-76) "Zihinsel Engelli Bireylerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi" adlı çalışmasında 110 kişi ile görüşülmüş ve katılımcıların %54,5'inin gelecek kaygısı ve çocuğa ilişkin sürekli kaza ya da yaralanma korkusu yaşadığı saptanmıştır. Benzer şekilde yapılan çalışmada da kadınlar sıklıkla kaygı ve endişelerinden bahsetmişlerdir. En çok tekrar eden temalar kendilerinden sonra çocuğun hayatının nasıl olacağı ve çocuğun engel durumuna göre çevreden gelebilecek tehditler şeklindedir.

G. 13: Hiç tanımadığım bir insana şey sordum. O kadar üzülüyordum ki, o kadar yıpranmıştım ki... "Bedensel engelli mi, zihinsel engelli mi daha zor" diye sordum. Bedensel engelli bir adama onun yaşadığı zorlukları sormuştum. Oda şey dedi "bedensel engelli, zihinsel engelliden daha zor öyle demeyin" dedi. Ben hiç iş bulamıyorum, çalışayım. Çünkü ayağı sakattı onun. Bazen düşünüyorum öyle... Ben bedensel engeli tercih ederdim... Çünkü o kadar anlatmama rağmen kızım hiçbir şey anlamıyor. Bazen anlatıyorum, anlatıyorum günlerce aynı şeyi. Özellikle kız olduğu için... Kendimi korumasını anlatıyorum işte. Erkeklerden koruyacaksın kendini. Çok fazla kimseyle temas etme. Sana iyi niyetle yaklaşmayabilirler. Anlatıyorum ve geri dönüyorum. Bir gün sonra unutmuş oluyor.

G. 7: Ancak yarın tek başına kalacak çocuk okumazsa, bir yerde bir işin ucundan tutmazsa, sosyal hayatı olmazsa hayatı nasıl olacak diye düşünüyorum.

Ailelerin bakım süreci içinde problemler yaşamalarına neden olan bazı temel faktörler vardır. Bunlar; ekonomik nedenler, eşler arasında paylaşım eksikliği, duygusal durum bozuklukları, sosyal yaşantının değişmesi ve kısıtlanması şeklinde değerlendirilebilmektedir. Bahsi geçen faktörler ebeveynlerin üzerinde büyük ölçekte umutsuzluk, baskı ve hayal kırıklığı yaratmaktadır (Ercan vd. 2019: 602-603). Bu gibi endişelerle baş edebilmede ya da daha sağlıklı bir yaklaşımla bakım sürecini devam ettirebilmede kadının destek alması oldukça önemlidir. Nitekim görüşülen kadınlar yardıma ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

G. 1: Bazen de ev işleriyle ve sorumluluklarla ilgilenirken kendimi tükenmiş hissettiğim oluyor. Birilerinin yardımına ihtiyaç duyuyorum. Gençken bu kadar hissetmiyordum. Ama artık daha fazla yardıma ihtiyaç duyuyorum.

G. 2: Eskiden moralimi yükseltmek için uyuyordum. Üzüntümü daha çok uyuyarak atlatmaya çalışıyordum. Şimdi artık uyuyarak değil de bir şeylerle uğraşarak, mücadele ederek atlatmaya çalışıyorum. Uyuduğum zamanlarda bu duygu mu yalnızca bastırıldığımı anladım.

G. 7: Ben çok yoruluyorum. Bazen hayata çok fazla isyan ediyorum. Günaha giriyorum bu yüzden. Bazen de artık bu benim kaderim herhalde diyorum ki yaşıyorum diyorum.

G. 11: Çok yorgun oluyorum. Bir yardıma gelen biri olsa diyorum. Mesela bir işi yaparken, şuraları bir toplayabilen biri olsa diyorum. Veya eşim gelse, şuraları bir toplayıverse, bir şey yaparsa.

G. 15: Dinlenmeye çok ihtiyacım oluyor. O zaman dinleniyorum. Benim uyku problemim var. Uykusuz kaldığım zaman rahatsız oluyorum.

G. 22: O kadar çaresiz zamanlarım oldu ki, o kadar ağladığım zamanlar da olmuştur. Çünkü gerçekten bilmiyorum başkası ne düşünüyor ama böyle çocuğu kabullenmek o kadar zor oluyor ki. O kadar zor oluyor ki. Kabul edemiyorsun, konduramıyorsun çocuğuna. O çocuğa o şeyi kondurmuyorsun. Hayır. Yaşlılarıyla, akranlarıyla bir araya geldiği zaman öyle gözüne sokuluyor ki, o gerçekten de bakıyorsun akranıyla aynı değil. Kabullenmedin miydi çok zor. Kabullenmek de çok zor. Gerçekten çok zor. Yıprandığım anlar kabullenebileceğim kadardı.

G. 27: Evet, bazen oluyorum artık. Hele son sene, bu sene. Önce öyle değildim ama bu sene çok yoruldum. Gerçekten yorgunluğumu hissediyorum.

Kadınların destek görmelerinin çok yönlü olumlu etkilerinin olduğu düşünülmektedir. Çocuk açısından düşünüldüğünde özellikle aile içi rol ve sorumluluk dağılımının eşitlikçi bir biçimde kurgulanması ve eşlerin birbirine destek olması durumunun ailelerin çocuğu tanıma ve çocuğun stres düzeyinin iyileştirilmesinde fayda sağlayacağı saptanmıştır (Hassamancıoğlu vd. 2020: 1179). Kadın göz önünde bulundurulduğunda sağlıklı bir evlilik süreci için desteğin gerekli olduğu düşünülmektedir. Eren Kanbir ve Akşit (2020: 807-809) tarafından yapılan çalışmada özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmanın evlilik doyumunu nasıl etkilediği araştırılmıştır. Bu noktada özel gereksinimli çocuğa sahip kadınlarda, erkeklere oranla evlilik doyumu daha azdır. Sağlıklı bir çocuk bakım süreci için kadınların yalnız bırakılmaması ve her bakımdan desteklenmesi gerekmektedir.

Kamusal Alan ve Sosyal Yaşam

Özel gereksinimli çocuğa sahip olmak kadınlar için önceliklerinin değişmesi anlamına gelmektedir. Özellikle sosyal yaşamın kadın ve özel gereksinim sahibi bireyler için dezavantajlı duruma gelmesinde toplumsal algının önemli bir rolü bulunmaktadır. Güllüpinar'ın (2013: 49-53) özel gereksinimli çocuğu olan 39 kadın ile gerçekleştirdiği çalışmada kadınların çocukların engellilik derecesi arttığında toplumsal dışlanmaya maruz kaldıkları ve toplumdan izole yaşadıkları göze çarpmıştır. Bu noktada çalışma kapsamında ilk olarak kadınlara yaşadıkları sosyal çevrede özel gereksinimli çocuğa sahip olmalarından dolayı sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Kadınların çevrenin ilgisizliğinden ya da farklı bakışlarından dolayı çeşitli sıkıntılar yaşadıkları görülmüştür.

G. 1: Çok sıkıntılar yaşadım ben. Topluma karışmadığım zamanlar oldu.

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

G. 2: İlk zamanlarda ben çok güvenmediğim akrabalarımaya gitmedim. Sadece rahat edebileceğim akrabalarımaya gittim. Gitmek istemememin nedeni insana kendilerini kötü hissettirmelerinden kaynaklı. Çünkü insana zavallı gibi bakıyorlar.

G. 7: Ben kendim için değil ama çocuğum için çok üzülüyorum. Çünkü diğer çocuklar ona karşı farklı yaklaşım sergiliyorlar. O da bu durumdan dolayı üzülüyor ve diğer çocukların onunla oynamadığını söylüyordu. Küçükken oğlumla bunu çok yaşadım. Ben o çevreden taşındım.

G. 13: Sosyalleşemiyorum. Hiçbir yere gidemiyorum. Bir yere götürdüğümde neden çocuklar yaşlıları gibi davranmıyor sorusuna muhatap oluyorum.

G. 21: Hocam şöyle belirteyim ben öncelikle. Benim ablam var. Bir ön sokak oturuyor. Ablamla aramız iyi değil. İletişimimiz iyi değil. Çünkü kızımı çok yargılıyor. Yani diyelim ki mesela bu bardak nasıl içiyorsun? Niye buraya koydun? Niye bunu yaptın diyor. Mesela böyle tepkiler veriyor ablam.

G. 22: O farklı bakış seni zaten daha çok öldürüyor.

G. 28: Tabii ki böyle hani tepki göstermeleri beni daha çok incitıyor. Hani çocuğun bu durumda olmasına... Bazı insanlar çok kırıcı oluyor. Karşındakini kırdığını düşünmeden konuşuyor bazen.

Çevrenin negatif algısı ve farklılıklara olan duyarsızlık kadınlar için yaşamı zorlaştırmaktadır. Yaşanan katı ve yıkıcı deneyimler bu süreç içinde kadınların git gide içe kapanmasına ve yakın çevrelerini bile değiştirmek zorunda kalmalarına neden olmuştur. Bunun yanı sıra çocuk bakımı konusunda sıkıntı yaşamadığını belirten kadınlar da mevcuttur. Özel çocuğa sahip olmasından kaynaklı sosyal yaşam içinde sıkıntı yaşamadığını belirten kadınlar incelendiğinde, bu kadınların genellikle çevreden ve akrabalarından yardım aldıkları görülmüştür. Kadınların çocuk bakım sürecinde özel gereksinimli çocuk kaç yaşında olursa olsun çevreden destek almalarının önemli olduğu düşünülmektedir (Ersoy ve Çürük 2009: 108). Nitekim görüşülen kadınlar arasında eşinden, bir uzmandan ya da akrabalarından yardım alanlar olumlu ifadelerde bulunmuşlardır.

G. 3: Yani hiç böyle özel bir çocuk annesi olarak hiç böyle bir sıkıntı yaşamadım. Okul çevresinde de yaşamadım. Zorlandığım yerde de destek almışımıdır büyük ihtimalle...

G. 4: Yok, hiçbir zaman geçmedi. Önüme engel olarak geçmedi. Ya da aile içi desteğim olduğu için. Mesela bir yere giderken, bir işim olduğu zaman, bir şey yapmak istediğim zaman teyzesiyle eltiyiz ona bırakırım ve o ilgilenir. Bu desteği aldığım için belki. Kimi açılardan destek aldığım için kendimi kısıtladığımı olmuyor.

G. 10: Önceden arkadaşlık ortamında çok sıkıntı çektim. Oğlum istemediler. Bu özel eğitime gittiği için dalga geçtiler çocukla. Ama şimdi artık hiçbir sıkıntım yok Allah'a şükür. Psikoloğa gittim.

G. 15: Akrabalarımın Allah razı olsun, çok sağ olsunlar. Çok sahip çıktılar. Hep birlikte başaracağız diye. Hala da bir yere gittiğim zaman da bırakırım ablalarıma.

G. 20: Valla eşimle paylaşımı şöyle, eşim bana çok yardımcı. Mesela benim yetişemediğim yere eşim yetişiyor.

G. 25: Yok, yok görüşürüm her zaman. Gitmesi gereken yerlere gidiyorum. Önceden annem yakın bana. Annem çocuğa bakıyordu.

Kadın ve çocukların ev dışı alanlarda varlık gösterebilmesi oldukça önemlidir. Ev dışında özel gereksinimli bireylerin nasıl zaman geçirdikleri ve hangi aktivitelerde bulunduğu sorgulandığında kadınlar genellikle çocukları ile evde zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Çocuklar genellikle anne ile zaman geçirdikleri için anneye olan bağlılıklarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu nedenle kadınlar, genellikle evde vakit geçirdiklerini ve sosyal çevreden rahatsızlık duydukları için kamusal alanda yeterince varlık gösteremediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca kadınların çok azı çocukları için aktivite yapılacak alan ihtimalini değerlendirmiştir. Genellikle ev içi aktivitelerden bahseden kadınların yanı sıra kamusal alanın da özel gereksinimli bireylerin kullanımı için uygun alanları barındırması gerektiğini söyleyen kadınlar da mevcuttur. Bunun yanı sıra görüşmecilerin bir kısmı kendi imkânları dâhilinde kamusal alanda hareket ettiklerini ifade etmektedir.

G. 14: Arabayla gezerler daha çok. Arabayla yani nereye isterse.

G. 8: Mesela her yerde çocukların vakit geçirebileceği, sosyalleşeceği yeterli bir park yok. Yani onların spor tesislerine ihtiyaçları var.

G. 9: Ne bileyim. Yani olsaydı tabii ki güzel olurdu. Hocam daha da güzel olurdu. Hep bene diyor ki, annem benim ellerim güçsüzdür... Ben öyle değilim, ben bilmem. Yani biraz spor şey yapsam olurdu ama...

G. 18: Mesela burada ben çıkıyorum, pazartesi çıkıyorum, fiziğe gidiyorum, kendim gidiyorum ama ben zaten oraya gidene kadar böyle yoruluyorum. Yollar ve kaldırımlar tekerlekli sandalye kullanan engelli bireyler için çok sorunlu. Mesela hastanede engelli haklarından bahsediliyor ama hiç kimse engelliye sıra vermiyor. Bunların çoğu sözde geçerli gerçekten. Asla bir hakkımız yok. Diyorum ya yollar da dâhil engel bize çıkıyor önümüze. Ya tabii ki o tekerlekli sandalye var ama o tekerlekli sandalyenin bir engelli de var hocam. Her şey bir engel hocam. Bir yanımda çantam oluyor, bir yanımda çocuk. Hepsinin bir şeyi var hocam.

Aile yapısı içinde çocuğun sağlıklı gelişimi oldukça önemlidir. Sağlıklı gelişim söz konusu olduğunda çocuğun aile desteğini yaşamın her alanında hissetmesi hem psikolojik hem de fizyolojik gelişim için elzemdir. Sadece çocuk için değil annenin de sosyal ve kamusal yaşam içinde sağlıklı bir biçimde yer alabilmesi bir gerekliliktir. Metin Karaaslan ve Çelebioğlu (2018: 195-196) tarafından yapılan “Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Psikolojik Durumları ile Bakım Yükünün Değerlendirilmesi” adlı çalışmada, süreç içinde annelerin

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

psikolojik problemleri, babalara nazaran daha fazla deneyimledikleri gözlemlenmiştir. Bu durumun en önemli nedeni olarak da annelerin özel gereksinim sahibi çocuğun ihtiyaçları, bakımı ve problemleriyle birebir ilgilenmeleri gösterilmiştir. Bu noktada kadınların hareket alanının genişleyebilmesi ve psikolojik iyi oluş hali için eşin çocuk ile ilgilenmesi önemlidir. Görüşülen kadınlara çocuk bakımı noktasında, eşlerin çocuklarına zaman ayırıp ayırmadığı ve birlikte aktiviteler yapıp yapmadıkları sorulmuştur. Hem çocuk hem de anne için gerekli olan bu verimli zaman geçirme süreci ile ilgili olarak kadınlar, genellikle babaların çocukları ile yeterli zaman geçirmediklerini belirtmektedirler.

G. 7: Oğlumun bana evde, günde, 500 kere anne dediği vardı, 1000 kere anne dediği olurdu. Anne tekrarı çoktu. Bu çok, çok, çok fazlaydı... Eşime diyordum ki bir gün sen çocuğa bir saat bile sabretsen ben kabulüm. Ama yok kabul etmiyor.

G. 8: Bu şekilde biraz kafamı dinleyebilirdim ve kendime biraz zaman ayırabilirdim. Hani şimdiye kadar olmadı ama bundan sonra bilmiyorum.

G. 10: Babası hiç kendine zaman ayırmaz. Eşim çok çalışıyor.

G. 14: Olmuyor. Hiçbir yere götürmez. Pikniğe, bir bahçeye, parka... Hayır.

G. 16: Bir şey yok, sıfır. Çünkü hep ben yaptım ya o işi. Kızıdan da talep gelmedi. Bilmiyorum... Bu çocuk engelli diye değil. Benim eşim şu an askerde olan 25 yaşındaki oğlumla bir kere bile gidip dışarıda bir bardak çay içmiş insan değil. O yapı meselesi, karakterden ötürü.

G. 18: Hiç dışarı çıkartmadı. Saçını bile ben götürüp kestiriyorum hocam. Yani çocuğuna dair hiçbir sorumluluğu yerine getirmiyor. Ne kişisel bakım ne de sosyalleşme olarak. Hep anne, anne, anne, anne, anne de bir yere kadar yorulduk. Sorunca da biz çalışıyoruz para getiriyoruz derler.

G. 25: Yok, eşim geç geliyor, çalışıyor. Çalıştığı için sadece pazar günleri evde. Bir şey isterse çocuk yapar. Öyle beraber bir yere gitmezler. Pazar günü hepimiz evdeyiz.

Baba ve çocuk arasında geçirilen zaman ve çocuğun durumuna uygun belirlenen aktiviteler hem önemli hem de gereklidir (Duru ve Duyan 2017: 207). Bu durum kadın için aynı zamanda dinleneceği ve kendine ayıracağı bir zaman dilimi anlamına gelmektedir. Canarlan ve Ahmetoğlu'na göre (2015: 19-26) özel gereksinimli bir çocuğa sahip olmak kadınların yaşantısını, erkeklere kıyasla daha fazla etkilemektedir. Çünkü özel gereksinim sahibi bir çocuğa sahip olan anneler, çocuklarına babalarına kıyasla daha fazla zaman ve enerji harcamaktadırlar. Dolayısıyla çocuğun bakımı konusunda kadına yardımcı olmak, kadının kendisine zaman ayırabilmesine, toplumsal yaşama daha aktif katılabilmesine ve hayata daha olumlu bir gözle bakabilmesine imkân tanıyacaktır. Bu noktada olumlu bir yaklaşımla eşlerinin çocuklarıyla ilgilendiğini belirten kadınlar da mevcuttur.

G. 11: Gider, geçirir. Mesela kendi küçük bir dükkânımız var, oraya gönderirim. Bazen orada oyun oynatır bilgisayarda. Ondan sonra bazen de şu ayakkabıyı şöyle yap, bu ayakkabıyı böyle yap. Ondan sonra bazen top oynarlar. Birlikte oyun oynuyorlar. Aynen oynuyor, hiç şey yapmıyor.

G. 12: Basket oynamaya gidiyorlar. Onu bayağı bir geliştirdiler. Bahçemiz var zaten. Bahçemize gidiyoruz. Orada zaman geçiriyoruz. O çok ilgilenirse de keyfini sürüyor.

G. 15: Geçiriyorlar. Öncelikle gezmeye giderler, kendi arkadaşlarıyla düğüne götürür. Çok sever düğünleri falan öyle gezmeyi. Beraber de zaman geçiriyorlar.

G. 17: Hani parka falan götürür babası, dışarı çıkarır, markete götürür. Hani diyorum ya, biz bir yere gittiğimiz zaman hep üçümüz gideriz. Ailece gezeriz. Ailenin ne olduğunu da öğrensin diye. Babasıyla da yolluyorum bazen. Sen gelme diyor, ben babamla geçireceğim zaman falan diyor.

G. 22: Gidiyorlar. Allah'a çok şükür öyle. Eşim emekli oldu şimdi Allah'a çok şükür. Yani gidiyorlar öyle. Beraber düğüne de giderler, beraber yemeğe de giderler, çay içmeye de giderler.

G. 24: Dediğim gibi bir bilardo salonuna beraber gidebiliyorlar. Örneğin piknik çok severler. Hani ben de genelde iştirak ederim ama bazen kendileri bir örneğin başka böyle gittikleri, hoşlandıkları yerler toplum oluyor. Gidiyorlar işte bir oturuyorlar, bir kahveye falan.

Yapılan çalışma kapsamında kadınların “anne” olarak süreç içinde oldukça fedakâr bir biçimde yer aldıkları görülmüştür. Görüşülen kadınların tamamı için hayatın odak noktası çocukları olarak belirlenmiştir. Kadınlar zorlu süreçler aşıldığında ve yardım gördüklerinde yaşama daha kolay adapte olabilmekte ve gerek ev içinde gerekse kamusal alanda daha rahat yer alabilmektedirler. Çok çocuklu kadınlar için kimi zaman özel gereksinimli çocuk ve kardeşleri arasındaki sevgi ve ilgi paylaşımı bile sorgulayıcı bir düşünce zemini oluşturabilmektedir. Bu noktada kadınların bakım süreci boyunca varlıklarını çocuklarına hissettirdikleri görülmüştür.

G. 2: Aslında oğlum Allah'ın bize vermiş olduğu bir nimet.

G. 12: Çalışıyordum, bıraktım çünkü. Annenin başında olması gerektiğini düşündüm.

G. 16: Bu Allah'ın lütfudur. Bu çocuğun her yaptığı bana bizim evimizin neşesi, maskotu her şeyi.

G. 21: Şöyle söyleyeyim hocam. Mesela ben öncelikle böyle bir çocuğum olduğu için gurur duyuyorum. Sonuna kadar da memnunum. Allah razı olsun kızımın. İstemiyorlar şu anda kızımın okumasını. Kızıma diyorum ki yılmak, bıkmak, usanmak yok. Sonuna kadar devam ediyoruz. Gittiği yere kadar. Yapamıyorum, edemiyorum, bilemiyorum yok.

G. 16: Ben bir süre sonra %99 kıza yöneldiğimi fark ettim. İstersem diyorum ki çalışırken kız da yanımda olduğu için. Ben alışmışım onunla. Oğlan biraz ikinci plana kalmış. Hastane süreci, fizik tedavi süreci falanlar filanlar derken... O çocuk şimdi ben

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

dönüp baktığımda kendi kendime düşündüğümde oğlumun çoğu çocukluk anısını net hatırlayamıyorum. Ama kızın her dakikasını biliyorum. İhmal etmiş hissettim. Onun azabını da yaşadım.

Yapılan çalışmada sürecin kadınlar için fedakârlık ve özveri ile ilerlediği saptanmıştır. Bu süreçte kadınlar genellikle çocuklarından değil, yardım alamamaktan, toplumsal önyargı ve engellerden sıkıntı duyduklarını belirtmektedirler. Kadınların çocuklarından bahsederken “benim şansım”, “Allah’ın bir lütfü”, “benim her şeyim” gibi sevgi ve şefkat belirten sıfatlar kullandıkları görülmüştür. Kadınların sahip olduğu bu iyimserlik halinin psikolojik iyi oluş durumu bakımından olumlu olduğu düşünülmektedir (Yıldız ve Cenkseven Önder 2021: 474-475).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Kadınlar sosyal yaşam içinde çeşitli dezavantajlılık durumları yaşamaktadır. Kimi zaman çalışma yaşamı içinde aynı işi yapmalarına rağmen cinsiyetler arası farklılaşmadan dolayı daha düşük ücretler alırken, kimi zaman ise özel alan içinde ücretsiz emek sorumluluğu altında ezilmektedirler. Sosyal yapı içinde özellikle ev içi alan ve onun gerektirdiği bakım ve hizmet işleri bir yükümlülük olarak kabul edildiğinde kadınlar çaresizlik ve tükenmişlik gibi etkilerle mücadele etmek zorunda kalmaktadırlar. Özellikle geleneksel toplumlarda çocuk bakımından sadece kadının sorumlu tutulması, onun çoklu alanlarda üst düzey varlık göstermesini gerekli kılmaktadır. Bunun yanı sıra özel gereksinimli çocuğa sahip kadınlar için durum daha da farklılaşmaktadır. Bu noktada yapılan çalışmada özel gereksinimli çocuğa sahip kadınların günlük yaşamları incelenmiştir. Çalışmaya 28 kadın katılmıştır. Kadınların hepsi evlidir ve 26 kadın ev hanımıdır.

Yapılan çalışma kapsamında görüşülen kadınlara ilk olarak günlük rutinleri sorulmuştur. Kadınların günlük yaşamlarının tamamını çocuklarının yararına olacak şekilde kurguladıkları saptanmıştır. Bunun yanı sıra günlük rutinlerinden bahseden kadınların hiçbiri bu rutin işler içinde “baba” figüründen bahsetmemiştir. Bu duruma paralel olarak kadınlara ev içi işlerde eşlerinden yardım görüp görmedikleri sorulmuştur. Verilen cevaplar çeşitlenmekle birlikte katılımcıların büyük çoğunluğu (20 kadın) ev işlerinde eşlerinden destek görmediklerini belirtmişlerdir. Gündüz Efendi ve Özada Nazım’ın (2022: 569) yaptığı “Yetişkin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gelecek Algıları” başlıklı çalışmada da annelerin daha çok özel alan içindeki konularla ilgilenirken, babaların da daha çok kamusal alanı ilgilendiren ev dışı faaliyetlerin sorumluluğunu üstlendiği gözlenmiştir. Işık ve Akbaş’ın (2019: 102)

gerçekleştirdiği “Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Evlilik Yaşamına Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım” adlı çalışmada da özel gereksinimli çocuk sahibi olan ailelerin, toplumsal cinsiyete dayalı rol ve sorumluluk paylaşımlarından etkilendiği ortaya koyulmuştur.

Ev içi işlerin yanı sıra çocuk bakımı konusunda da kadınların görüşleri sorulmuştur. Görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğu (20 kadın) çocuk bakım sürecinde kadın ve erkeğin eşit derecede sorumluluk alması gerektiğini düşünmektedirler. Çocuğun anne ve baba tarafından eşit derecede ilgi ve bakıma ihtiyaç duyduğu fikri kadınların çoğu tarafından kabul edilmektedir. Sadece 8 kadın özellikle çocuğun cinsiyetinin kız olması ya da eşinin çalışıyor olması gibi durumlar nedeniyle çocuğun bakımının annenin görevi olduğunu düşünmektedir. Çalışma kapsamında elde edilen bir diğer bulgu, kadınların özel gereksinim sahibi çocukları için çeşitli endişeler yaşadığı yönündedir. Kadınlar özellikle çocuklarından önce vefat etmeleri durumunda, çocuk ile kimin ilgileneceği ve çocuğun cinsiyetinden ötürü kendini koruma noktasında yetersiz kalabileceği korkusu ile endişe yaşamaktadır. Yarımdağ ve Erciyes’in (2021: 369) gerçekleştirdiği çalışmada da benzer biçimde özel gereksinimli çocuk sahibi olan ebeveynlerin endişe yaşadıklarını; ancak kadınların bu süreçte yaşadığı sorun ve kaygıların erkeklere göre daha yüksek olduğu saptanmıştır. Bu durum üzerinde çocukların daha çok anne bakımında olması ve babanın sürecin gerisinde durmasının etkili olduğu düşünülmektedir.

Kadınlara yaşadıkları endişeler konusunda yardıma ihtiyaç duyup duymadıkları sorulmuştur. Bu noktada kadınlar genel olarak yardıma ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Katılımcılar arasında süreç içinde sakinleşmek için ilaç kullandığını, uyduğunu, dua ettiğini ve kimi zaman tükenmişlik yaşayarak isyan etme boyutuna geldiğini belirten kadınlar mevcuttur. Altındağ Kumaş ve Sümer’in (2019: 170-171) “Özel Gereksinimli Küçük Çocuğu Olan Annelerin Öz Yetkinlikleri, Yılmazlık Düzeyleri ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi” başlıklı çalışması kapsamında da kadınların stres, depresyon, kaygı bozukluğu gibi durumları sık sık yaşadığı ve söz konusu ailelere uzmanlar tarafından danışmanlık hizmetlerinin verilmesinin gerekli olduğu konusu üzerinde durulmuştur.

Çalışma kapsamında kadınların özel gereksinim sahibi çocukları ile sosyal yaşamda ne tür sıkıntılar yaşadığı da araştırılmak istenmiştir. Bu noktada kadınların çeşitli ve travmatik durumlar ile karşı karşıya kaldıkları görülmüştür. Çevrenin negatif bakışı, ön yargılar ve etiketlemeler ile karşılaşan kadınlar, çoğu zaman yakın çevrelerinden bile uzaklaştıklarını belirtmişlerdir. Bu noktada sıkıntı yaşamadığını belirten kadınların tamamının süreç içinde

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

akraba, komşu ya da bir profesyonelden destek aldıkları görülmüştür. Özel gereksinim sahibi kadınların yaşadıkları çevrenin ve akrabaların yaklaşımı kadınların süreci sağlıklı yönetebilmesi ve sosyal yaşam içinde daha rahat hareket edebilmesi için oldukça önemli bir unsur olarak saptanmıştır. Kadınlar için çifte dezavantajlılık içerebilecek süreçler destek ile daha kolay ve sağlıklı ilerleyecektir. Bu noktada özel gereksinim sahibi çocuklar ile ilgili yürütülen sosyal kampanyalar ve ön yargılarla mücadele eden çalışmalara hız verilmesi gerekmektedir. Yazılı ve görsel basında bu konuyla ilgili bilinçlendirici çalışmaların artırılarak devam etmesi oldukça önemlidir.

Kadınların ve özel gereksinim sahibi çocuklarının kamusal alanda hareket alanlarının sınırlı olduğu görülmüştür. Bu konuda sokakların, toplu taşıma araçlarının ve aktivite alanlarının, özel gereksinimli bireyler göz önünde bulundurularak düzenlenmesi gerekliliği doğmaktadır. Kadınlar daha çok çocukları ile ev içinde zaman geçirdiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada kadınların ve çocukların ev dışı alanlarda zaman geçirebilecekleri faaliyetlerinin artması büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra yapılan faaliyetlere “baba” katılımı da önemsenmelidir. Kadınlara “Eşiniz çocuğunuzla zaman geçirir mi?” sorusu yöneltildiğinde kadınlar genellikle eşlerinin çalıştığını ve bu nedenle zaman bulamadığını ifade etmişlerdir. Bu noktada sosyal politika uygulamaları ile özel gereksinimli çocuğu olan babaların iş hayatında çeşitli düzenlemeler yapılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Çocukların sağlıklı gelişimi için babaların süreçte daha aktif rol almalarını sağlayan uygulamaların hayata geçirilmesi, başta çocuğun sağlıklı gelişimi için sonrasında ise kadının fizyolojik ve psikolojik sağlığı için oldukça gereklidir.

KAYNAKÇA

- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni. https://www.aile.gov.tr/media/98625/eyhgm_istatistik_bulteni_ocak_2022.pdf
- Akgün, R., Gökçearslan Çiftçi, E. G. (2010). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Güçlendirme Yaklaşımı ve Sosyal Destek Sistemi, *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, (1), 23-36.
- Altıparmak, B. (2018). Toplumsal Cinsiyet Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Kaynakları ve Mücadele Alanlarına Yönelik Öneriler, *Turkish Studies*, 13(18), 179-194.
- Altuğ Özsoy, S., Özkahraman, Ş. ve Çallı, F. (2006). Zihinsel Engelli Çocuk Sahibi Ailelerin Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi, *Aile ve Toplum*, 8(3), 69-77.
- Bardakçı, Ş., Oğlak, S. (2022). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi ve Türkiye, *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 71-99.
- Başerer Berber, Z. (2021). Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğini Giderme Yolları, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(3), 1215-1223.
- Bingöl, O. (2014). Toplumsal Cinsiyet Olgusu ve Türkiye’de Kadınlık, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 108-114.
- Buluş, S., Ersoy, A. F. (2019). Engelli Çocuğu Olan Annelerde Tükenmişlik: Nitel Bir Çalışma, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), 764-781.
- Bursa Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü. (2023). Bursa 2023 Yılı Ekonomik ve Sosyal Göstergesi. <http://www.bursa.gov.tr/ekonomik-ve-sosyal-gostergeler>
- Canarslan, H., Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşam Kalitelerinin İncelenmesi, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.
- Coşkun, Y., Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri ile Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1), 213-227.
- Çitil, M., Doğan, İ. (2019). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Yapısı ve Toplumsal İlişkilerin Belirlenmesi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 43, 61-108.
- Demir G., Özcan. A. ve Kızılırmak, A. (2010). Zihinsel Engelli Çocuğa Sahip Annelerin Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 13(4), 53-58.
- Duru, S., Duyan, V. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Toplumsal Cinsiyet Rollerini, *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 200-211.
- Ercan, F. Z., Kırlioğlu, M. ve Kalaycı Kırlioğlu, H. İ. (2019). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Bu Durumu Kabulleniş Süreçleri ve Bu Duruma Dair Görüşleri, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 44, 597-628.
- Eren Kanbir, A., Akşit, G. (2020). Engelli Çocuğun Evlilik Doyumuna Etkisi, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 10(3), 791-812.
- Erikli, S. (2020). Çalışma Yaşamında Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığının Görünümü, *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 39-60.
- Ersoy Quadır, S., Temiz, G. (2018). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Gereksinimlerini Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Konya İli Örneği), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(61), 831-839.

Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal Cinsiyet Etkisi

- Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 104-110.
- Giray, F., Aydın, E. (2019). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ekonomik Ayrımcılık, *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38(1), 25-57.
- Güllüpinar, F. (2013). Toplumsal İlişkiler Kısılacında Zihin Engelli Olan Bireyler ve Aile Yapıları: Eskişehir’de Engelli Ailesi Hakkında Sosyolojik Bir Alan Çalışması, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24(1), 41- 64.
- Gündüz Efendi, G., Özada Nazım, A. (2022). Yetişkin Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Gelecek Algıları, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(2), 563-576.
- Hassamancıoğlu, U., Akın, A., Yoldaş, C. vd. (2020). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ailelerde, Aile İçi Roller ve Çocuğu Tanıma Becerilerinin Aile Yılmazlığına Etkisinin İncelenmesi, *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 31(3), 1176-1200.
- Işık, A., Akbaş, E. (2019). Özel Gereksinimli Çocuklara Sahip Olan Ailelerin Evlilik Yaşamına Toplumsal Cinsiyet Odaklı Yaklaşım, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 8(2), 93-110.
- İmamoğlu, E. (2023). Küresel Cinsiyet Eşitsizliği Endeksinin Değerlendirilmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) Ülkeleri Üzerinden Bir Analiz, *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 365-393.
- Karacan Şimşek, Ç., Demir, Ö. ve Şahin Yılmaz, N. (2023). Engelli Çocuklara Sahip Olan Ailelerdeki Kaygı Düzeyi: Derleme, *Sağlık ve Spor Bilimleri Dergisi*, 6(3), 85-94.
- Koçbeker, B. N., Karamuklu, E. S. (2022). Covid-19 Salgını Sürecinde Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Yaşadıkları Güçlüklerin ve Duygu Durumlarının İncelenmesi, *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 419-442.
- Kumaş, Ö. A., Sümer, H. M. (2019). Özel Gereksinimli Küçük Çocuğu Olan Annelerin Öz Yetkinlikleri, Yılmazlık Düzeyleri ve Stres Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Belirlenmesi, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(1), 163-173.
- Kurban, V., Tetikçok, R. ve Ünlü, U. (2022). Engelli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Yaşam Kaliteleri ve Etkiyen Faktörler, *Dicle Tıp Dergisi*, 49(2), 324-332.
- Kümbetoğlu, B. (2019). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Metin Karaaslan, M., Çelebioğlu, A. (2018). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Psikolojik Durumları ile Bakım Yükünün Değerlendirilmesi, *Researcher: Social Science Studies*, 6(2), 188-200.
- Özmen, D., Çetinkaya, A. (2012). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadığı Sorunlar, *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Salduz Doruk, Ç., Arslankoç, S., ve Urhan, G. (2023). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Bağlamında Sosyal Bakım: Bir Çözüm Önerisi Olarak Mor Ekonomi Modeli, *Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi*, 3(2), 95-116.
- Sırma, M. (2023). Diyarbakır’da Çalışan Sosyal Hizmet Uzmanlarının Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğine Bakış Açıkları ve Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Sosyal Hizmet Uygulamalarına Yansımaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Aydın Üniversitesi-Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

- Şengül, S., Baykan, H. (2012). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinde Depresyon, Anksiyete ve Stresle Başa Çıkma Tutumları, *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14, 30-39.
- Şentürk, M., Varol Saraçoğlu, G. (2013). *Uluslararası Temel ve Klinik Tıp Dergisi*, 1(1), 40-49.
- Tekindal, M., Özlem, Ş. Ö. (2021). Engelli Çocuğa Sahip Kadınların COVID-19 Sürecindeki Deneyimleri: Nitel Bir Araştırma, *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 6(3), 115-124.
- Toy, A. B., Kesici, İ. (2020). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Eğitim İhtiyaçları, *Journal Of Advanced Education Studies*, 2(1), 61-93.
- Ulutürk Akman, S. (2021). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği ve Toplumsal Baskı: Türkiye İstatistik Kurumu Yaşam Memnuniyeti Araştırması Üzerine Analizler, *Ekoist: Journal of Econometrics and Statistics Dergisi*, 35, 83-109.
- Yarımdağ, E., Erciyes, J. C. (2021). Engelli Çocuğu Olan Ebeveynlerin Sorunları ve Kaygılarının Toplumsal Cinsiyet Rollerine Bağlamında İncelenmesi, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, (9), 347-373.
- Yerlikaya, B., Giray Yakut, S. ve Öcal, A. T. (2021). Bireylerin Sosyodemografik Özelliklerinin Çalışma Hayatında Kadına Bakış Açıklarına Etkisinin Analizi: Türkiye Örneği, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(40), 19-62.
- Yıldırım, A., Hacıhasanoğlu Aşlar, R. ve Karakurt, P. (2012). Engelli Çocukların Annelerinin Ruhsal Durumlarının Belirlenmesi, *Florence Nightingale Journal of Nursing*, 20(3), 200-209.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yüksel, A., Uyanık, Y. (2021). Engelli Çocuk Sahibi Kadınların Yaşadıkları Güçlüklerin İncelenmesi, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(3), 805-830.
- Yüksel, A., Uyanık, Y. (2022). Dezavantajlılığın Bir Adım Ötesi: Engelli Çocuk Sahibi Kadınların Yaşadıkları Güçlükler ve Sosyal Politika Önerileri, *Kadın Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 183- 229.

**Özel Gereksinimli Çocuk Sahibi Olan Annelerin Günlük Yaşamlarında Toplumsal
Cinsiyet Etkisi**
